

UNA LITERATURA EN CURS
Isidor Cònsul

El proppassat mes d'agost, a la Universitat Catalana d'Estiu de Prada del Conflent, l'escriptor Isidor Cònsul, crític literari d'aquest diari, dictà un curs de literatura peculiar encarat a resseguir els aspectes, diguem-ne socioliteraris, més característics de les lletres catalanes actuals. La seva anàlisi, a cavall entre l'estudi i l'assaig, vol ser, senzillament, la proposta d'una reflexió oberta al debat i a la discussió sobre les particularitats de la literatura catalana d'ara mateix. Quinzenalment, en aquestes pàgines de cultura anirem oferir els diferents capítols d'aquesta reflexió.

-I-
INTRODUCCIÓ

El 1983, en el marc d'un procés d'autogovern tan migrat com vulgüeu, però esforçat a obrir camí amb decòrum i dignitat, el Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya organitzà una tanda d'exercicis, amb el nom de Reflexions crítiques sobre la cultura catalana, que suposaren, si més no, el repte de traçar línies d'orientació, suggerir camins de futur i plantejar estratègies d'actuació per a una urgent i necessària tasca de reconstrucció nacional. Tal com assenyalava Max Canher, llavors Conseller de Cultura, les reflexions es justificaven pel gran repte de retornar a la cultura catalana el caràcter d'eix vertebrador i diferencial de la nostra realitat nacional. Hi participaren els homenots més il·lustres del nostre univers cultural¹ i, per als objectius i propòsits de la present reflexió voldria destriar la conferència que hi féu el professor Joaquim Molas, La cultura catalana i la seva estratificació,² on presentà la realitat cultural d'abans de 1939 com un

¹ Els conferenciants que participaren en el cicle foren Pierre Vilar, Joan Triadú, Josep Ferrater Mora, Josep Ma. Castellet, Joaquim Molas, Xavier Rubert de Ventós, Miquel Tarradell, Josep Termes i Joan Fuster.

² Vegeu el text dins del volum Reflexions crítiques sobre la cultura

projecte de cultura viva, tot i els buits i les ambigüitats que el limitaven. Després de repassar alguns elements de la cultura literària dels vint i dels trenta, i de fer una ullada en sentit paral·lel a l'actualitat que confluïa en el present de 1983, Joaquim Molas tancà la conferència amb un dribling de dos temps. Primer, amb una síntesi seca i lapidària, que féu fortuna entre els comentaristes culturals, i segons la qual, la cultura catalana era "un enorme cap sense cos, o si més no amb un cos raquític". En el segon moviment del dribling, a mena d'epíleg sense pretensions programàtiques, enuncià algunes línies generals d'actuació sobre les quals calia que s'orientés, a parer seu, la cultura catalana del futur immediat.

Quan em vaig posar a la feina de redactar la reflexió descriptiva proposada per la Universitat Catalana d'Estiu, em va semblar que, per començar a teixir-ne el tram, em calia un agafador de prestigi a partir del qual construir la meua pròpia especulació. I a la recerca de referències anteriors, vaig trobar que el text de Joaquim Molas servia per obrir camí i permetia, alhora, una certa subversió crítica, atès que havien passat deu anys i alguns detalls havien canviat substancialment en el context cultural i literari del país.

El 1983, Molas proposava, sense acabar-ho de dir explícitament, que un model immediat per al present de la cultura catalana podia ser emmirallar-se en la dinàmica d'abans de 1939. Sobretot, en la mesura que havia aconseguit de bastir una cultura literària que era homologable a la d'altres països d'Europa. I cal remarcar que aquesta homologació és una vella aspiració de la literatura catalana, ja des del darrer tram de la Renaixença. Només cal posar èmfasi, per demostra-ho, en la proposta naturalista del tercet Yxart, Sardà

catalana. Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya. Barcelona, 1983 (Pàgs. 131-155).

i Oller, que fou capaç, fins i tot, d'obrir debat amb Emile Zola, gurú màxim del moviment. O bé pouar en les diferents subversions del Modernisme que maldà per bastir una literatura que recollís i reelaborés amb trets particulars les estètiques europees de l'època: d'Ibsen fins a Maeterlink, i de Nietzsche fins a Wagner. Per tot plegat, diria que no és difícil d'argumentar que aquest europeisme literari és una constant des de finals del XIX, esperonat encara més quan el catalanisme polític ha obtingut alguna cota de poder. Un poder sempre fràgil, migrat i de salut malaltissa, però poder, al cap i a la fi. Per la mateixa raó, els anys que van de la Mancomunitat fins a l'Estatut d'Autonomia de 1932 donen fe d'un conjunt de polítiques culturals dinàmiques i obertes, vives i operatives, molts elements de les quals encara ens són útils, com a referència, en aquest tombant del milenni. Tot i això, la societat política catalana no ha pogut realitzar encara, en aquest segle, els models de cultura que s'havia proposat. Primer, li ho impediren els alts i baixos de la política, més tard la fragilitat republicana, després l'atzagaida franquista i, ara mateix, el zel tutelar de l'Estat.

Des de la reflexió de Joaquim Molas han passat deu anys i la literatura catalana actual, amb els seus encerts i dèficits, el conjunt d'aspectes positius i de mancances, té un cert paral·lelisme i més d'un punt de contacte amb la literatura del tombant dels vint cap als trenta. I atès que una de les línies d'actuació que apuntava el professor Molas era una producció editorial oberta i diversificada, m'ha semblat que el primer bloc d'aquesta "Literatura en curs" calia adreçar-lo a repassar l'actualitat del món editorial català, el sector potser més dinàmic de les lletres catalanes i un estament clau per poder prendre el pols o mirar la temperatura a aquest cos, encara raquític malgrat tot, de la literatura catalana.

Isidor Cònsul

EL DESPLEGAMENT EDITORIAL, 1

Segons un estudi presentat el passat mes de juny, en el marc de "Liber 93", l'any passat es van publicar 5.806 llibres en català, volum que suposa un increment del 17% respecte de l'any anterior i un creixement espectacular si ens ho mirem des d'una perspectiva una mica més llarga: 672 llibres, el 1975; 1496, el 1980; 2795, el 1985; 4145, el 1987 i 4327 llibres, el 1989. Dit d'una altra manera, i pel que fa al nombre de títols publicats, la producció de llibres en català ha crescut més d'un 850 % en els divuit anys que van des de 1975 fins a 1992³.

De tota manera són dades que enganyen. En realitat no són tan espectaculars i presenten esquerdes i problemes que miraré d'apuntar i de repassar. Abans, però, val la pena de donar un cop d'ull a la producció editorial de l'Estat Espanyol i veure els paràmetres percentuals en què es mou la indústria editorial catalana. Vegeu el quadre adjunt:

	1986	1988	1992	%	
-----					-----Llib
res en Espanyol	32.431	35.082	42.910	[84,7 %]	
ib. en Català	3.754	4.200	5.806	[11,5 %]	
ib. en Basc	418	602	1.026	[2 %]	
ib. en gallec	309	481	902	[1,8 %]	

³ Les dades que tragino són del Departament d'Estudis (Departament de Premsa i Publicacions) de la Fira de Barcelona i dels dos estudis encomanats per l'Associació d'Editors en Llengua Catalana i dirigits, des d'ESADE, per Antoni Ma. Güell i Fortuny: Llibres en català existents al mercat durant el període 1975-1984 (Març de 1987) i Llibres en català existents al mercat durant el període 1985-1986 (Novembre de 1988).

Vist des de més anys enrere, les dades poden semblar, encara, més enlluernadores: El 1975, els 672 llibres publicats en català suposaven el 3% de la producció editorial del conjunt de l'Estat Espanyol (que era de 23.527 llibres); el 1985, els 2795 suposaven el 8,05 de la producció estatal (34.684 llibres) i, el 1988, els 4200 llibres catalans representaven el 10,9 % del conjunt (40.365 llibres).

Des de la freda lectura de les xifres, no hi ha dubte que la producció editorial catalana no ha parat de créixer des de 1975, tant si ens ho mirem des d'una perspectiva absoluta -nombre de títols per any- com si ho fem en termes relatius, és a dir comparant el creixement percentual amb la resta de la producció a l'Estat Espanyol. D'altra banda, s'ha passat la barrera psicològica dels 5.000 títols anuals que, temps enrere, s'havia fixat com a fita de futur perquè, segons alguns analistes, semblava que era el nombre on podia tocar sostre la producció editorial catalana.

Posats a suggerir els interrogants més evidents i accentuar algunes de les esquerdes de l'edifici editorial, diria que cal parlar, fonamentalment de quatre aspectes: a) El divorci entre títols per any, tiratge i vendes. b) El desajustament entre les diferents geografies dels Països Catalans. c) La producció institucional i d) La perspectiva europea.

.....

Hem vist que el creixement del nombre de títols per any se situa en un augment espectacular: entorn del 850 % entre 1975 i 1992. Ara bé, el nombre de llibres venuts no ha crescut amb la mateixa intensitat. El 1980, els lectors catalans compraren 3.332.319 llibres i, el 1984, 5.363.000. En aquests cinc anys l'increment de llibres venuts fou d'un 60,9 %, una xifra que es situa gairebé 10 punts per sota del creixement en nombre de títols en el mateix període: 1496 llibres editats el 1980 i 2534, el 1984. Es a dir un augment del

69'4 %. Per harmonitzar aquest decalatge s'ha produït una baixada dels tiratges en les edicions. Els estudis dirigits per Antoni Ma. Güell (Llibres en català existents al mercat durant el període 1975-1984 i Llibres en català existents al mercat durant el període 1985-1986) remarquen aquesta tendència a la baixa en els tiratges de les editorials catalanes. I queda clar que la realitat d'uns tiratges que encara continuen a la baixa en els anys posteriors són un toc d'alerta prou seriós a l'eufòria d'unes xifres que han multiplicat, i continuen fent-ho encara, la producció anual de títols en català.

El segon interrogant es refereix al desequilibri editorial entre els diferents Països Catalans. Barcelona és una capital editorial d'empenta que, el 1992, al costat de bona part dels 5.806 llibres editats en català, en publicà dues vegades més en castellà, de manera que és l'indret que més publica en espanyol de tot l'Estat: exactament, el 36,07 %, que vol dir 18.872 llibres. Dit d'una altra manera, a Catalunya només surt en català un de cada quatre dels llibres que s'hi editen.

Es evident, doncs, la superioritat editorial del Principat en relació amb la resta dels Països Catalans. Tot i això, caldria remarcar algun avenç important com ara la consolidació, al País Valencià, de d'una editorial jove i dinàmica, "Bromera", a Alzira, al costat de la degana, "3 i 4" de València. I recordar, de passada, l'esforç de continuïtat de l'Editorial Moll a les Illes i el testimoni que suposa l'aventura de "Llibres del Trabucaire" a la Catalunya Nord.

De tota manera, allò que s'ha de subratllar amb més èmfasi és la manca de fluïdesa en la circulació de llibres de nord a sud i de llevant fins a ponent d'aquesta unitat lingüística que són els Països Catalans. A Catalunya, poso per cas, és més difícil de trobar els llibres de l'Editorial Moll que no pas l'original d'un llibre d'actualitat en francès, en anglès o en alemany. La manera segura de trobar-los, i no sempre, és més aviat excepcional i es tracta,

per tant, d'una falla espectacular en el sistema de relacions culturals dels Països Catalans. I si anys enrere calia acudir a Can Ballester, a ONA o a alguna altra llibreria, no gaires més, actualment, la solució continua sent ONA, la llibreria de la GEC i alguna més, no gaires tampoc. I fora de Barcelona, l'aventura pot semblar una missió impossible. Trobar en una ciutat mitjana de Catalunya, les obres, per exemple, d'Enric Valor, Premi d'Honor de les Lletres Catalanes, és buscar una agulla en un paller, com també ho és trobar regularment a les llibreries catalanes els títols de Bromera, de "3i4" o les col·leccions més especialitzades que s'editen a les Illes o al País Valencià.

Hi ha, efectivament, un desequilibri important quant al volum de l'edició entre Barcelona, València, Mallorca i Perpinyà. De tota manera, son raons de mercat i em penso que no cal entrar-hi. Això, però, fa més greu la manca de fluïdesa i de circulació llibresca que es produeix entre les diferents geografies dels Països Catalans. Si és cert que tenim una vocació cultural comuna, és evident que el treball s'hauria d'adreçar a millorar substancialment, si més no des d'una perspectiva editorial, el sistema de comunicacions, de distribució i d'intercanvi.

Isidor Cònsul

EL DESPLEGAMENT EDITORIAL, 2

El tercer dels interrogants es planteja a partir del gruix que pot abastar, en el conjunt de les publicacions anuals en català, la producció editorial generada per les diferents administracions dels Països Catalans. Sembla, certament que es tracta d'una dada d'interès perquè, massa sovint, ens deixem endur per l'optimisme creixent de les xifres i qui sap si l'alegria no és un parany fictici i poc acordat amb la realitat. Per això sembla oportú destriar la producció editorial estrictament competitiva i la que es genera, amb el diner de tots, des de les administracions.

De primer, però, cal aclarir que en general i arreu l'administració té necessitat d'una producció editorial específica que doni publicitat i sortida, per exemple, als projectes legislatius, als llibres blancs amb programes de futur, a diferents estudis tècnics i a les memòries d'actuació que passen comptes del calendari i el funcionament administratiu. Fins aquí, doncs, es tracta d'una producció editorial que és del tot legítima i adient als interessos de la pròpia administració.

De fet, el problema comença a plantejar-se quan aquests organismes administratius cauen en la temptació de realitzar feines de suplència i d'assumir la mena d'edicions que no els són estrictament específiques ni particularment necessàries. Succeeix, llavors, que nombrosos Ajuntaments, les diferents Diputacions i les mateixes Conselleries dels Governos Autònoms comencen a editar, diria que amb massa alegria, llibres d'art, d'història i de literatura que, sense filar gaire prim, no és ben bé el que els correspon. De passada, i potser sense adonar-se'n, entren en la roda d'una competència deslleial amb el món editorial i trepitgen una feina que acostuma a ser més

professional i competitiva quan és en mans dels editors d'ofici.

No és fàcil de saber quin és el percentatge de llibres editats per les diferents administracions. I, si més no, les dades que podria tragar em sembla que no són gaire fiables. De tota manera, el fet concret de l'edició no és ben bé l'eix del problema. Les qüestió més greu té dues cares: acostumen a ser llibres de producció més cara perquè els criteris no són mai comercials ni competitius i, per un altre costat, l'administració ha demostrat fefaentment que no se'n surt a l'hora de distribuir. Per això i engaltant-ho a l'engròs, bona part dels llibres que publiquen acostumen a passar de la impremta a les estibes dels magatzems institucionals. I no es tracta de posar exemples perquè seria la història de mai no acabar. Ara bé, tothom que hagi estat una mica al cas, o bé interessat, per adquirir llibres publicats per qualsevol institució administrativa sap per experiència que és molt difícil de trobar-los a les llibreries i als punts de venda habituals.

Una bona política de cara al futur i que ajudaria, també, a saber exactament on som en termes editorials passaria per restringir les publicacions institucionals a les estrictament específiques. Evidentment, caldria eliminar totes les que poden ser assumides pels editors, en benefici del cost i de la seva millor distribució.

.....

El quart interrogant plantejat s'encarava a la perspectiva europea. I un senzill exercici de comparació pot ajudar a fixar els límits més precisos de l'edició catalana, i saber, sobretot, si és correcta la hipòtesi que, anys enrere, situava els 5.000 títols anuals com la fita límit en el desplegament editorial català. Senzillament, es tracta de fer una comparació amb realitats demogràfiques similars i posar en paral·lel l'edició catalana amb la d'altres països europeus, amb els quals ens plau de comparar-nos, sobretot des del Principat. Per exemple Suècia, Dinamarca o bé Holanda, la producció editorial

dels quals és molt superior a la generada en català. Vegeu la comparació es el quadre següent:⁴

PAIS	ANY	POBLACIO	LLIBRES
* Dinamarca	1986	5.120.000	10.957
* Suècia	1986	8.370.000	10.587
* Holanda	1986	14.560.000	13.368
* Portugal	1986	10.290.000	10.782
* Noruega	1986	4.170.000	3.284
* Grècia	1986	9.970.000	4.651
* Romania	1985	23.170.000	5.276
* Països Catalans	1986	10.938.884	3.975

D'un cop d'ull a les dades en surt una primera deducció clara. La producció editorial dels Països Catalans no ha tocat sostre si el nostre model d'emmirallament són països com Suècia, Holanda, Dinamarca, Portugal o bé Noruega. Si el model, en canvi, és el grec estem a punt d'arribar als límits; i si ens plau de comparar-nos amb Romania vol dir que podem anar tranquils a fer la migdiada i deixar via oberta al cofoisme. Es ben clar, però, que els models a imitar són els més desenvolupats i cultes, i per això mateix els límits d'aquest creixement semblen encara llunyans.

Seguint el fil de la mateixa argumentació, queda clar que, tot i els peròs que calguin, la indústria editorial catalana ha protagonitzat un desplegament importantíssim en els darrers divuit anys, i s'ha mostrat com un dels sectors més competitius i dinàmics del nostre univers cultural. La darrera prova de foc d'aquesta empenta pot ser la fusió conjuntural de les editorials de més

⁴ Manllevo la informació de l'article de Núria Costa Oliver, Evolució dels darrers deu anys ("Cultura", Maig de 1989). L'article esmentat, per la seva banda, manlleua les dades de l'Anuari Estadístic de la UNESCO, 1988, amb dades referides a l'any 1986.

entitat per endegar l'operació de quiosc "Grans Exits" que té una mitjana de vendes de 40.000 exemplars per a cadascun dels llibres. O bé, amb un punt de sentit històric i per posar altres exemples, recordar l'esforç de creació de diferents col·leccions de butxaca o les operacions de col·laboració entre Edicions 62 i "la Caixa", fruit de les quals han estat la MOLC ("Les Millors Obres de la Literatura Catalana"), la MOLU ("Les Millors Obres de la Literatura Universal") i la MOLU S.XX. Un dinamisme i un esforç d'imaginació que cal que continuïn en el futur si volem aspirar a paràmetres culturals com els de Dinamarca, Suècia o bé Holanda.

I per assolir aquests objectius sembla que cal sumar esforços i que treballin plegats tots els sectors del tram social -els estaments de la societat civil i les administracions- per mirar, sobretot, d'augmentar els nivells de lectura dels catalans que són, encara, dels més baixos de tot Europa. Fonamentalment, es tracta de sumar a favor de la lectura des de totes les perspectives possibles i, d'una manera especial, des de l'ensenyament, els mitjans de comunicació i la publicitat. Però també posant al dia i millorant la infraestructura de les biblioteques i professionalitzant el sector dels llibreters. Són aspectes, però, que de moment deixo de banda, perquè ara toca d'analitzar els puntals que han permès el desplegament editorial català que, a desgrat dels interrogants i les esquerdes, ha estat un fenomen cabdal i innegable de 1975 ençà.

Isidor Cònsul

BASES DEL DESPLEGAMENT EDITORIAL

Els darrers trenta-cinc anys de la nostra història literària vénen acomboiats per un doble desplegament editorial, el primer durant els primers seixanta i en plena dictadura, i, l'altre, després de la mort del dictador.

A partir de la segona meitat dels anys cinquanta i fins els primers seixanta es succeí la creació d'editorials com Nova Terra, Estela, Club Editor, Edicions 62 i Pòrtic, entre altres, a les quals cal sumar el retorn de Proa de l'exili, el 1964. La llista no és exhaustiva i només vol ser una mostra d'aquesta primera renaixença editorial acomboiada, entre altres iniciatives culturals, pel naixement de "Serra d'Or", el 1959, el moviment de la "Nova Cançó" i els "Setze Jutges", la creació d'Omnium Cultural, el 1961, o l'aparició de "Tele-estel", el 1966. Fou, sens dubte, un esforç remarcable de la cultura catalana en els paràmetres de la dècada prodigiosa dels seixanta. Un esforç que passà per algun moment d'eufòria, que topà amb els problemes administratius del franquisme i, en el canvi de dècada cap als setanta, s'encarà al trencacolls d'una crisi que aturà algunes empreses i posà la resta al ralentit.

La segona embranzida editorial se situa entre 1975 i 1985, en els anys que van de la mort del dictador fins a la consolidació democràtica i la recuperació d'algunes cotes d'autogovern. En el marc d'aquests deu anys sorgeixen editorials com La Magrana, Quaderns Crema, Laertes, Empúries, Columna, Eumo i La Campana, entre altres. Una mica abans, en els primers setanta i com a pròleg de l'expandiment posterior, l'editorial Laia sorgí de les cendres d'Estela i es crearen també Curial i Llibres del Mall.

A partir de 1978, aquest segon desplegament editorial fou peixat, sobretot, per l'obligatorietat de l'estudi de la llengua i de la literatura

catalanes en els diferents nivells de l'ensenyament i per mesures polítiques cabdals com "el suport genèric" i l'ajut a les traduccions. Sens dubte de cap mena, l'ombra frescal d'aquests roures protectors contribuí a envigorir l'activitat editorial, fins al punt que algunes escuderies de tradició espanyola obriren col·leccions específiques de literatura catalana. Poden servir d'exemples, Planeta, Edhasa, Plaza&Janés o Alfaguara.

I vinculades a aquesta expansió editorial cal assenyalar l'orientació de tendències literàries que difícilment s'haguessin sostingut i desenvolupat sense els factors polítics esmentats. Em refereixo, bàsicament, a l'esclat de les literatures de gènere i a la política de multiplicació de traduccions al català.

L'ESCLAT DE LES LITERATURES DE GÈNERE

Un dels trets que defineixen la literatura catalana des de la transició ençà és l'esclat de les literatures de gènere. L'afirmació, però, demana un punt de correcció per no oblidar els esforços anteriors de Rafael Tasis o de Manuel de Pedrolo, ni bandejar la primera etapa de "La cua de palla", entre 1963 i 1969, ni deixar fora el precedent de dos èxits comercials prou importants: Mecanoscrit del segon origen (1974), l'obra més venuda de la literatura catalana, a hores d'ara amb més d'un milió d'exemplars, i la novel·la policíaca de Jaume Fuster, De mica en mica... (1972).

A partir d'aquests precedents, es pot afirmar que el llançament operatiu de la literatura de gènere es produí el 1980, quan el col·lectiu "Ofèlia Dracs" hi apostà decididament amb reculls de narracions que eren repertoris dels gèneres més populars: Deu pometes té el pomer (1980), de literatura eròtica, Lovecraft, Lovecraft! (1981), amb contes de misteri i de terror, Negra i consentida (1983), de narrativa policíaca, Essa efa (1985), amb contes de ciència-ficció i Boccatò di cardinali (1985), una curiosa novel·la de narrativa gastronòmica.

D'altra banda, el 1981 es rellançà la col·lecció "La cua de palla", amb traduccions de novel·la negra americana, i dos anys més tard, "La cuca al cau" s'estrenava com la primera referència indígena de narrativa eròtica. Els anys successius s'encarregaren de multiplicar les col·leccions específiques: "La Negra", "La Piga", "La Marrana", "Simenon", "Pleniluni" i alguna altra. També ha crescut la nòmina dels escriptors que conreen el gènere i entre els més representatius cal comptar Jaume Fuster, Ma. Antònia Oliver, Ferran Torrent, Josep-Lluís Seguí, Antoni Serra, Margarida Aritzeta, Josep Ma. Palau i Camps, Isabel-Clara Simó, Solé Serrat, Maria Jaén, Rafael Vallbona, Josep Ma. Morrerres, Lluís Anton Baulenas, Manuel Joan i Arinyo, Josep Bras, Valerià Pujol i Andreu Martín.

I per uns motius del tot similars a l'esclat de la narrativa de gènere, s'ha produït també un notable ressorgiment de la literatura infantil i juvenil. Si fa quinze anys, les úniques referències editorials de literatura per a nois i noies eren La Galera i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, l'oferta ha crescut d'una manera substancial, i editorials com La Magrana, Empúries, Laia, Pòrtic, Cruïlla, Columna i altres n'han creat col·leccions específiques. I, és clar, en una proporció similar s'ha multiplicat els escriptors que s'hi dediquen. De bracet amb els quatre o cinc noms que eren referències clàssiques fins fa pocs anys (Sebastià Sorribes, Emili Teixidor, Josep Vallverdú, Joaquim Carbó o bé Oriol Vergés), ara trobem un petit exèrcit militant amb Joles Sennell, Mercè Canela, Joan Barceló, Miquel Obiols, Gemma Lienas, Maite Carranza, Francesc Sales, David Cirici, Teresa Duran, Empar de Lanuza, Gabriel Janer Manila, Montserrat Canela, Pep Coll, Raimon Esplugafreda i Enric Larreula, entre molts d'altres.

Des d'una perspectiva sociològica, aquesta allau de literatura de gènere s'explica per la confluència de diferents factors. El primer, ja esmentat, neix del benefici de l'ensenyament obligatori del català i de la seva cultura. Es

una raó acadèmica que ha generat, però, un mercat important i la necessitat urgent de textos àgils i de temàtica atractiva. Eines didàctiques, doncs, amb un efecte positiu i multiplicador sobre els autors i les editorials del ram. Per un temps, aquesta producció narrativa fou titllada, amb to despectiu, de literatura d'institut.

La segona de les coordenades té una argumentació més àmplia i s'explica, d'una manera més general, pel retorn a la literatura d'evasió, a una novel·lística "light", intrascendent i d'enjòlit, com correspon a la dinàmica d'uns anys assenyalats per la crisi en el seu sentit més ampli. Es, però, una coordenada que, de manera paral·lela, es pot seguir en altres literatures durant la segona meitat dels vuitanta amb un cert ressorgiment de la novel·lística d'intriga. Representa l'evidència d'uns nous paràmetres literaris que bandegen el trascendentalisme dels anys seixanta, les recerques de postavanguardia dels setanta i s'acosten als objectius d'Umberto Eco a El nom de la rosa, quan afirma que "volia que el lector es divertís. Si més no, tant com jo em divertia".

La tercera coordenada té a veure amb la pervivència d'una flaca didàctica entre els escriptors d'aquest país. El col·lectiu "Ofèlia Dracs" apostà per envigorir una tradició narrativa, diguem-ne popular, amb la intenció de captar nous lectors en català amb l'esquer d'una literatura entretinguda i adreçada a un tipus de públic no gaire avesat a llegir. La capitomba es traduí en les faves comptades de la narració policíaca, de misteri, eròtica i de ciència-ficció. La part positiva de l'estratègia, si ens ho mirem des de la perspectiva de les vendes, ha comptat, a banda dels exemples de Pedrolo o de Jaume Fuster, ja esmentats, amb l'èxit de la primera novel·la de Maria Jaén, Amorrada al piló, així com el de les novel·les de Ferran Torrent, poso per cas.

Ara bé, aquesta mateixa estratègia havia fracassat en la dècada dels seixanta quan Manuel de Pedrolo endegà "La cua de palla", a Edicions 62, i altres

editorials iniciaren col.leccions similars: "Enjòlit", a Proa, amb les novel·les de Ian Flemig de la sèrie James Bond, i "L'Interrogant", a l'Editorial Molino, amb la traducció de les novel·les d'Agatha Christie. L'optimisme generat no tingué, llavors, correspondència amb la realitat del mercat. El mateix Pedrolo hi reflexionà en un article a "Serra d'Or", Que falla, la cua de palla? (febrer de 1972), on explicava els motius de captació de lectors que l'havien fet néixer. El mercat, però, no estava per brocs i, paradoxalment, una col·lecció nascuda per aconseguir nous lectors en català hagué d'aturar-se perquè les vendes eren massa migrades. Una de les diferències entre els dos moments d'alegria editorial dels darrers trenta-cinc anys es pot mesurar, potser, per aquest retorn de la "Cua de Palla", el 1981, i pel fet que la literatura de gènere ha trobat camins d'una certa normalització entre els lectors habituals de català.

Passant a la banda crítica del procés, sembla important de remarcar que aquesta literatura de gènere no ha donat encara, en català, cap títol important i pocs de mitjanament acceptables. I la manca de qualitat és evident en el cas de la novel·la eròtica nostrada: una literatura de vol gallinaci, de llibres sense subtileses, ni gaire suc ni bruc, que, en general, no passen d'un rosari de sexe repetitiu, com una marató inacabable de trempera i fornici. Al meu entendre, les úniques excepcions són les estratègies simbòliques d'algun títol de Valerià Pujol (penso, sobretot, en Mantis i altres transformacions) i el braó lingüístic del mateix Valerià Pujol i de Josep Bras. Per contra, hi abunden les obres armades amb títols deplorables (Xarrupa la palla o En Tit-ho-la) que només contribueixen a escampar el mal gust i a foragitar l'estímul inicial de lectura.

Quant a la narrativa policíaca, tot i que el to mitjà és considerablement superior, tampoc no es pot afirmar que sigui excels ni de massa qualitat. Sobretot hi abunden les imitacions dels clàssics nord-americans i el tipus

d'obreta entretinguda que sap combinar, amb una mica de traça, quatre tocs de sexe, engrunes d'intriga i la punta d'acció que cal per a cada argument. En general, trobo que evidencien una elemental manca d'ambició literària i no han sabut trobar, tampoc, els detalls de personalització que acostumen a caracteritzar el gènere. Amb les úniques excepcions, potser, d'Antoni Serra, Jaume Fuster i Ma. Antònia Oliver.

LA DECADA DE LES TRADUCCIONS

No cal estendre's en la bondat de les traduccions com a eina de cultura. De fet, una llengua i una literatura demostren la seva operativitat quan, al costat de la pròpia hisenda saben incorporar dignament el patrimoni literari d'unes altres cultures. Es un transvasament que enriqueix el diàleg, que trenca els esquemes localistes i ajuda a situar en el seu punt més just els tics massa particulars d'una determinada literatura.

Novament, l'actualitat d'aquesta reflexió descriptiva, demana una breu incursió al passat per recordar la tradició oberta de les lletres catalanes cap a altres literatures. Fitons concrets d'aquesta vocació són, entre altres, la prestigiosa col.lecció de clàssics Bernat Metge, iniciada el 1923, i l'encert de la col.lecció de narrativa "A tot vent", de Proa, fundada el 1928. Una vocació i un esforç que també escalfaren els motors en el desplegament editorial dels anys seixanta i, després d'uns setanta sense cap brillantor particular, han protagonitzat una darrera florida durant al dècada dels vuitanta.

Sembla que la represa es pot fixar el 1981 per la confluència de tres factors particulars: a) El retorn de "La cua de palla", ara amb el nom de "Seleccions de la cua de palla"; b) El naixement de dues col.leccions de prestigi com foren "Textos Filosòfics", d'Editorial Laia, i "Les Millors Obres de la Literatura Universal" (MOLU), d'Edicions 62 i "la Caixa", i c) Perquè 1981 fou l'any de la publicació, com una mena de preludi paradigmàtic, de la lloada

versió de l'Ulisses, de James Joyce, a càrrec de Joaquim Mallafré. Des d'una perspectiva cronològica, doncs, el paral·lelisme és evident amb l'esclat de la narrativa de gènere.

El procés endegat no parà de créixer fins a la llinda dels noranta i pràcticament totes les editorials catalanes hi han participat. Un repàs a les col·leccions específiques diu que, el 1983, es relançà "A tot vent", de Proa, ara sota el mantell d'Enciclopèdia Catalana; el 1984 naixia "Poesia del Segle XX", de Llibres del Mall (recuperada darrerament per Edicions 62); el 1985 sortiren "Clàssics Moderns", d'Edhasa i "Venècies", d'Edicions 62 i La Magrana (aquesta darrera malauradament aturada); el 1986 Edicions 62 encetà "Les Millors Obres de la Literatura Universal. Segle XX".

Una punta de reflexió sobre aquesta febre traductora permet de formular un conjunt de consideracions positives i negatives. Les primeres fan referència a la dinamització editorial, sobretot en la mesura que, a la vora de les referències clàssiques i de la traducció de pesos pesants de les altres literatures, els editors catalans s'han espavilat per treure al mercat, cada vegada amb més promptitud, els llibres d'èxit ocasional, els best-sellers conjunturals i els autors que vesteixen els models "pret a porter" de la literatura. En una perspectiva de set o vuit anys, aquest dinamisme editorial ha garantit la ràpida circulació catalana d'obres com L'amant, de Margueritte Duras, El perfum, de Patrick Süskind, La foguera de les vanitats, de Tom Wolfe, així com els èxits d'Umberto Eco, Milan Kundera o Salman Rushdie. També algunes llampegades un pèl forçades i fruit del culte a la moda, com la traca de la narrativa italiana (Tabucchi, Pazzi, De Carlo, Del Giudicce ...), les petardades del jove minimalisme americà (Jay Mc Inerney, Breast Easton Elis, David Leavitt...), o la teoria i pràctica del que fou anomenat "realisme brut". Amb tota la raó del món s'ha dit que el lector català mai no havia estat tan ben servit, ni havia tingut accés a un ventall tan complet de la literatura

universal com en el transcurs de la dècada dels vuitanta. De tota manera, alguna vegada se n'ha fet un gra massa, com en el cas de David Leavitt, que ha publicat la traducció catalana d'una novel·la abans d'haver-se editat la versió original anglesa.

El contrapunt ombrívol a aquest esforç traductor neix de la manca de qualitat en el transvasament d'una colla nombrosa dels llibres traduïts. Això no vol dir que no hi hagi versions correctes, i fins excel·lents, però s'han publicat i es publiquen encara massa nyaps en forma de traduccions desballestades, matusseres i poc fiables. I és segur, d'altra banda, que es poden trobar els amortidors que calguin per justificar les maleses i les irregularitats dels torsimanys: la ràpida multiplicació editorial, la pressa per esdevenir competitiu, la manca d'una sòlida infraestructura de traductors, els pocs diners que es paguen per la feina i les que hi vulgueu afegir. Per un temps es va dir que era un problema de creixement, com l'adolescent que passa pel desconcert del canvi. De tota manera han passat els anys, el noi ja hauria d'haver superat els problemes de l'adolescència i, tanmateix, es continua traduint malament i amb presses. Per aquesta raó, un dels reptes de cara al futur sembla que passa pel retorn al gust per l'obra ben feta que, en el cas de les traduccions, vol dir esmolar el rigor, la sensibilitat i, sobretot, la humilitat.

LA PROJECCIO EXTERIOR

Ara bé l'esforç de recepció d'altres literatures demana una reciprocitat a tornajournals. Qualsevol estratègia de finestres obertes cap a les literatures estrangeres s'ha de lligar amb una política de projecció de la pròpia literatura. Ens ha tocat de viure en un món que cada dia és més interrelacionat i sembla imprescindible de plantejar-se la competitivitat internacional d'acord amb les possibilitats reals de què disposem. És evident que una literatura es prestigia quan pot presentar-se en la corretja vehicular d'altres

llengües, i l'empenta i la creativitat de la literatura catalana també es mesuren per aquesta dinàmica internacional, per la capacitat de poder aflorar en els aparadors del món traduïda a altres llengües.

Des de la segona meitat del segle XIX, les lletres catalanes han estat presents en aquest aparador internacional i en són una prova les traduccions de Verdaguer, de Narcís Oller o de Víctor Català, per posar alguns exemples. Exemples, però, que tampoc no poden ser massa nombrosos perquè, una vegada més, cal remarcar que les particularitats històriques en què s'ha mogut la literatura catalana a partir del segon terç del segle XX no han afavorit gens cap estratègia de projecció internacional.

Des de finals dels setanta, però, s'han insinuat els contorns d'una lenta recuperació notablement accelerada a partir de 1988. Fins llavors, la projecció de les lletres catalanes era, en bona part, l'obra voluntarista dels editors més imaginatius i espavilats, i d'una colla de catalanòfils engrescats com ara David H. Rosenthal, Tilbert Stegmann, Bob de Nijs, Niko Kosir, Bernat Lesfargues i alguns altres. Des de 1988, però, el retorn de la Institució de les Lletres Catalanes ha obert un dinàmic camí de possibilitats per tal d'estimular la traducció de la literatura catalana a altres llengües. Estímuls que actuen en la mateixa forma d'ajut que ja s'ha comentat per a la traducció de les literatures estrangeres al català.

Fent costat al reclam econòmic d'ajut a la feina del traductor, diferents estaments de la cultura catalana han fet possible l'aparició de les publicacions "Catalan Review", confegida per la NACS, "Catalònia", que surt del Centre Unesco de Catalunya i "Catalan Writing", publicada per la Institució de les Lletres Catalanes. Totes tres, juntament amb el catàleg "Books in Catalan" que preparen els editors per a la fira de Frankfurt, presenten la literatura catalana, des d'angles diferents, i fan feina de sapadors en el seu projecte de divulgació en altres llengües. Són publicacions complementàries,

cadascuna de les quals apunta unes característiques i uns objectius concrets: "Catalan Rewiew" tira més cap al model de revista universitària, "Catalan Writing" és més aviat una targeta de presentació i una eina de divulgació, "Catalònia" té un sentit de revista cultural àmplia, una visió global de Catalunya que acostuma a tenir algun apartat dedicat a la literatura, i "Books in Catalan", com s'ha dit, és un catàleg comercial, fonamentalment una eina per ajudar a vendre en la fira del llibre més important del món.

Un altre aparador que sembla operatiu és l'exposició itinerant "800 anys de literatura catalana". Ofereix una visió panoràmica des del segle XII fins a l'actualitat i començà el seu periple a Suècia, la primavera de 1989. Es una exposició de criteris didàctics, essencialment funcional i més aviat modesta de parament que, tot al llarg d'aquests quatre darrers anys, s'ha passejat per diferents ciutats europees, ha estat també al Japó i té previst de fer-ho al Canadà i als Estats Units.

Si passem a l'apartat comptable i a la música dels números, és del tot evident que l'impuls de la Institució de les Lletres Catalanes a la divulgació de la nostra literatura ha estat de cabdal importància i l'argument de l'ajut econòmic a la traducció un dels més contundents. Això no lleva mèrit, però, a la feina d'alguns editors que demostren més enginy i habilitat que no pas uns altres a l'hora de projectar els autors de la seva escuderia fora de Catalunya. Ni tampoc a la funció de relacions públiques i d'estímul a l'intercanvi de traduccions que, durant els darrers anys, han estat esperonats pel Centre Català del PEN.

Anem, però, a l'argument de les xifres. L'any 1989, la revista "Cultura" em va encomanar un article sobre les traduccions i vaig caure en la ingenuïtat de mirar què s'havia traduït del català a altres llengües durant la dècada dels vuitanta. Fou un error de passarell, que vaig pagar amb moltes hores de recerca, tot plegat per confegir una llista insuficient i amb algunes mancances. En vaig

trobar una seixantena, d'obres traduïdes, entre 1980 i 1989, però la progressió dels darrers anys era significativa perquè quaranta de les referències bibliogràfiques eren de 1986 ençà. Ara és més fàcil de saber el que s'ha traduït i es tradueix perquè s'ha creat l'arxiu bibliogràfic TRAC, just el mateix 1989 de les meves suors, que recull les traduccions d'obres literàries d'autors catalans. Per un altre costat, la memòria anual que publica la Institució de les Lletres Catalanes informa dels ajuts concedits per a la traducció de literatura catalana a altres llengües. Només amb la informació d'aquests anuals ja es veu l'empenta actual de la projecció exterior. El 1988 s'ajudaren mitja dotzena de projectes, el 1989 i 1990 dinou cada any, el 1991 havien pujat fins a vint-i-vuit i, el 1992, el nombre es resituava a la baixa i a divuit. La suma fa noranta propostes ajudades en els cinc anys que van de 1988 fins a 1992.

En el rànquing dels autors més traduïts s'ha de parlar de l'èxit de Mercè Rodoreda (La plaça del Diamant es pot llegir en una vintena d'idiomes), de Tirant lo Blanc, de la novel·lística de Joan Perucho, de les novel·les policiaques de Ma. Antònia Oliver, dels contes de Pere Calders i de la tenaç pervivència de Ramon Llull. També són abundants les mostres traduïdes de la poesia de J.V.Foix i em penso que cal destacar l'impacte d'obres concretes com ara Fortuny, de Pere Gimferrer, Camí de sirga, de Jesús Moncada i El teu nom és Olga, de Josep Ma. Espinàs.

Darrerament es parla, com una de les estratègies a seguir per millorar la projecció exterior, d'incentivar encara més la traducció a una llengua majoritària per tal que faci de pont cap a les altres. En certa manera es tracta de seguir l'esquema de David H. Rosenthal i de l'èxit que assolí amb la versió anglesa de Tirant lo Blanc, a partir de la qual començaren a ploure propostes de traducció sobre la novel·la de Joanot Martorell i de Martí Joan de Galba. Les aventures del Tirant es poden llegir actualment en deu llengües diferents

i, en bona part, a banda de la bondat intrínseca del llibre, és un mèrit que cal atribuir al traductor anglès.

L'estratègia és bona, sens dubte, sempre que es triï com a pont la llengua més adient. El problema de la tria sembla moure's entre l'espanyol i l'anglès. El primer és més fàcil, evidentment, però no és segur que sigui el camí més encertat. L'altre és més difícil però potser és el més operatiu. Si més no, el precedent amb el Tirant fou una aventura en anglès.

UNA LITERATURA DE PEATGE

Em penso que fou Joan Triadú qui definí la cultura catalana com una cultura de peatge, i per tot el que hem anat revisant fins ara, sembla clar que l'operativitat, el dinamisme i l'empenta que ha aconseguit el sector del llibre han estat possibles, en bona part, pel coixí polític i econòmic de protecció atorgat per les diferents administracions catalanes. I caldria remarcar que aquest coixí és més important en termes polítics que no pas en les faves comptades dels ajuts econòmics. Es evident que hi ha molts llibres, sobretot de poesia, que no s'editarien si no fos per la seguretat dels ajuts genèrics o per la torna, sovint substanciosa, d'altres administracions menors. Però també sembla clar que la feina dels editors no es redueix a publicar per l'esquer dels ajuts, ni és funció de cap administració cultural limitar-se, només, a pagar o a fer de repartidora. Per un altre costat, els criteris del suport genèric s'han tornat més restrictius i, en el cas de les traduccions, tampoc no són gaires els diners que toquen de més per a cada llibre publicat.

De fet, allò que interessa els editors, els escriptors i el món de la literatura en general són el coixí i la dinàmica de bones polítiques culturals. Una política que esmerci més temps i recursos a la pedagogia i a la divulgació de la pròpia història i cultura literàries, que estimuli els hàbits de lectura, que millori la xarxa i el servei de les biblioteques, que esperoni la professionalització dels llibreters, que ajudi i promogui la creació i les activitats literàries, que sigui capaç d'engrescar-hi bona part del teixit social català, i que mantingui i adapti, segons la conjuntura, els encerts de peatge que han permès el desplegament editorial dels darrers anys.

I parlo de polítiques culturals, així en plural, perquè la meva convicció més íntima és que cal vestir el concepte de literatura de peatge amb una essencial actitud de servei. Em refereixo a la mena de captivença interior, defensa de la cultura i esperit militant, massa bandejats aquests darrers anys,

que distingí la cultura catalana sota el franquisme. Tinc la impressió que vivim enlluernats per l'optimisme de les xifres i potser ens equivoquem i les coses no van tan bé com sembla. Som una llengua i una literatura petites, sense estat i sense el poder polític que ens caldria. I estem sotmesos, d'altra banda, a una forta pressió de cultures alienes. Per això cal encarar el present amb el cap clar, esperit militant i amb la certesa que si no som cadascun de nosaltres qui defensem la llengua, la cultura i la pròpia identitat, ningú no ho farà per nosaltres. M'entossudeixo a afirmar que el repte més important és de tarannà pedagògic, de voluntat d'harmonitzar el país amb els referents fonamentals de la pròpia cultura, d'estimular la sensibilitat de la societat catalana cap a la seva llengua i literatura, i de ser molt més contundents en el camp de l'ensenyament. Aquest és el suport genèric espiritual que necessita encara la nostra cultura i, de cap manera, no es pot prescindir d'una acció pedagògica, coherent i constant, que impliqui totes les forces socials possibles: les institucions públiques i la societat civil, les associacions d'escriptors i la resta dels estaments vinculats de lluny o de prop amb el món de la nostra cultura literària.

Per argumentar la necessitat d'aquest peatge personal i per emfasitzar els aspectes del nostre entorn literari que potser caldria millorar, proposo de repassar alguns topants de l'actualitat literària, en el sentit més sociològic, per remarcar-ne els encerts, i accentuar-ne, també, els problemes susceptibles de ser esmenats, les mancances que encara s'han de cobrir i alguns excessos que segurament caldria reconduir. I començaré per la banda dels excessos amb una reflexió sobre els premis literaris.

ELS PREMIS LITERARIS

En el món de les lletres catalanes d'ara mateix hi ha una inflació galopant de premis literaris, un gruix important dels quals són creacions dels darrers vint anys. A partir de la transició, amb tota la bona fe del món i per esperonar

la creativitat literària en català, un nombre considerable d'ajuntaments, de consells comarcals i d'entitats cíviques i administratives de tota mena es posaren d'acord a pensar que la millor manera per estimular la creació i fer un servei al país era multiplicant els premis de poesia, de novel·la, d'assaig, de teatre, de monografies locals i del que calgués. A banda, algú va insinuar i amb més raó que un sant, que el millor premi per a un escriptor és veure publicada la pròpia obra. Amb la qual cosa, al costat dels molts o pocs diners que es lliuren als guanyadors, una part substancial dels premis de nova creació acostumen a incorporar, en les bases, la publicació de l'obra guardonada.

Aquesta inflació, any rera any, ha aconseguit que a hores d'ara ja es pugui trobar algun escriptor català professional dels premis, així com s'ha distingit alguna escuderia editorial per la seva especialització a passar-hi el sedàs i editar-los, sense risc, a canvi d'una contribució econòmica de l'ajuntament, del consell comarcal, de la caixa d'estalvis que toqui o de l'entitat convocant que fa el cas.

La situació recorda la que es visqué, el segle passat, en el darrer tram de la Renaixença amb la proliferació dels certàmens literaris que imitaven els Jocs Florals de Barcelona. La passa fou satiritzada per Josep Yxart en un article que trobo memorable i en la peça de Rusiñol, Els Jocs Florals de Canprosa. De l'article d'Yxart manllevo alguns fragments que remetent, em penso, a la situació actual:

Dije en otra ocasión que la poesía catalana tenía sus convenciones propias, y sus clichés, gastados ya por el uso, los cuales suelen servir para llenar lastimosamente los volúmenes de los mil y un certámenes poéticos que celebra Cataluña. Verdadera plaga de nuestra literatura llamé a estos, i no me retracto; confieso en alta voz mi odio cordial a cuanto con el pretexto de popularizar el arte, lo vulgariza, lo manosea, lo convierte en diversión de feria, ni más ni menos que las exhibiciones de la "Mujer-cañón".

La institución de los Juegos Florales de Barcelona incubó una verdadera pollada de certámenes, que se echaron a piar por esos trigos sin que hasta hoy lleven trazas de acabarse. Esos hijuelos se parecen en todo a la madre, menos en lo que más importa, en las alas, y como bandada de pájaros nocivos han agostado en flor toda su cosecha (...) Si el mal de herencia de los certámenes

poéticos se manifestó tarde en el cuerpo robusto de los Juegos Florales, hoy como virus estraga a sus desmedrados hijos de Sabadell, Valls, Reus, etc. etc. etc. que, al democratizar la poesía, han acabado con ella, con aquel terrible veneno que aventaja a todos, el ridículo (...) Si antes no había fiesta mayor sin cucaña, hoy no existe en Catalunya acontecimiento extraordinario en villa de más de diez mil almas, sin su correspondiente certamen (...) Que se inaugura un ferrocarril: certamen; que se celebra un voto de pueblo: certamen; que se funda un nuevo casino: certamen; (...) ¡Cuántas veces habrá sorprendido el lector entre las gacetillas de su periódico alguna que dice: "En el certamen de Arenys de Mar han obtenido premio los señores Fulano, Zutano y Mengano". Fíjese, y a los pocos días, leerá otro suelto igual, solo que Mengano va delante y los otros dos detrás y no pasará un mes sin que vuelva a encontrarse con los mismos nombres, solo Zutano figura en el primer lugar de la terna. Y más combinaciones se harían con tal baraja si más cupieran (...) Con los certámenes hemos vuelto a la Edad Media, cuando los trovadores iban de castillo en castillo; ahora van de entoldado en entoldado a cantar las excelencias de Cataluña por esos pueblos de Dios.⁵

La citació, a més de divertida, serveix prou com a reflexió sobre al present. Sobretot aquelles ratlles on es remarca que amb l'objectiu de popularitzar i democratitzar l'art, se'l vulgaritza i grapeja fins a convertir-lo en espectacle de fireta. Algunes polèmiques sorgides darrerament arran de la manipulació de premis concrets, el poc nivell de qualitat literària que en general traginen, el gavadal de llibres prescincibles que generen i la mateixa inflació que en desvirtua el concepte, aconsellen, em penso, a reflexionar-hi i a replantejar i reconduir seriosament l'actual política de premis literaris. Atenció, però, perquè els replantejaments acostumen a portar cua i els darrers exemples que en conec (els Jocs Florals de Barcelona i el Prudenci Bertrana de Girona) han complicat una mica més la història. La suposada modernització dels Jocs Florals, per exemple, ha estat un nyap considerable i seria millor que tornessin a l'estadi anterior de dos anys enrere. Quant al sistema de votació popular imposat pel Prudenci Bertrana, sort n'hi ha que

⁵ Josep Yxart, Certámenes literarios. Dins El año pasado, 1886. Barcelona, 1987 (pàgs. 149-159).

després hi ha un jurat que té la darrera paraula, perquè hom sospita que s'organitzen estratègies familiars i editorials per inflar el nombre de vots de determinats títols.

Ara bé, no seria bo, de cap manera, que es perdessin els cabals que ara mateix i en forma de premis acaben a les butxaques dels escriptors. Primer, perquè tampoc no són gaires els recursos que s'esmercen en la creació literària; segon perquè són diners que paguen una feina i, tercer, perquè nodreixen una certa il·lusió de professionalització. Per això mateix, si l'objectiu polític de bona part dels premis de darrera generació s'adreça a esperonar la creativitat literària, molts es podrien reconduir en forma de beques a la creació, o en guardons posteriors a la publicació. Sense cap intenció programàtica i reflexionant només en veu alta, em penso que una reconducció de l'actual política de premis hauria de contemplar aquests punts: a) Recordar que els premis es poden deixar deserts. b) Les bases no haurien de garantir, necessàriament, la publicació de l'obra guardonada. c) Esperonar, sobretot, els premis a autors joves i als que comencen. d) Pensar que tenen més interès literari els premis posteriors a la publicació. e) Remarcant la importància dels premis atorgats per alguns col·lectius: els de la crítica, els dels lectors, els dels escolars, etc. f) Dignificar al màxim els premis històrics (els de la "Nit de Santa Llúcia", els "Premis literaris de Girona", els "Octubre", els "Jocs Florals de Barcelona", el "Creixells", l'"Amadeu Oller", els "Recull", etc.) i els institucionals (Premis Nacionals de Literatura, Premis Ciutat de Barcelona, etc.).

Quant a la polèmica sobre la reestructuració dels Jocs Florals, opino que l'error és voler canviar-los. La gràcia és que siguin vells i anacrònics, i l'únic que necessiten és una imatge de modernitat que els transformi sense canviar-los. Vaig sentir que algú comentava que els Jocs Florals no eren pas més ridículs que el fet de passejar la torxa olímpica per tota la geografia

catalana vestits de blanc i amb calça curta. Però la torxa era de disseny, l'equip també i l'ocasió única. Fet i fet, els Jocs Olímpics encara són més vells, tronats i anacrònics que no pas els Jocs Florals. I la qüestió és haver de triar, ras i curt, entre el culte al cos, o el culte a l'esperit i a la intel·ligència. Ben segur que amb una mica d'imatge i quatre pinzellades de cosmètica moderna, els Jocs Florals poden funcionar com allò que són: una bella tradició poètica que tenim l'orgull d'arrossegar des de l'Edat Mitjana.

ALGUNES MANCANCES IMPORTANTS

Quan deu anys enrera, Joaquim Molas es referia a la cultura catalana com la realitat d'un cap enorme sense cos, o bé amb un cos raquític, posava, com a exemples, l'abundància i qualitat de publicacions humanístiques d'alta cultura que el país produïa ("Randa", "Reduccions", "Els Marges"...) i, per contra, que només disposava de dos diaris en català i un parell o tres de "magazines" o revistes de divulgació més o menys minoritàries. De 1983 ençà el panorama no ha canviat gaire. Els elements nous són la tenacitat i la gràcia del setmanari "El Temps", les giragonses de "Lletra de Canvi", una revista literària amb vocació divulgadora, la continuïtat sota formats diversos de la revista "Cultura" i algunes experiències frustrades com els setmanaris "El Món" i "Set dies d'actualitat".

Paradoxalment, la geografia dels Països Catalans és atapeïda de publicacions culturals minoritàries, algunes d'una gran qualitat, unes altres de passadores i més d'una de dubtosa. Ara bé, totes pateixen la malaltia endèmica d'una manca de capacitat de distribució. I tanmateix és cert que de revistes literàries, més amples o més estretes de pit, n'hi ha un gavadal. L'any 1987, amb Joan Rendé, vam mirar de censar-les per confegir un article encomanat per la "Revista de Catalunya" ⁶. En vàrem resseguir una seixantena llarga amb

⁶ Vegeu Isidor Cònsul i Joan Rendé, Aproximació a les revistes catalanes.

la consciència que en deixàvem moltes al tinter. Fa un parell d'anys, l'exposició "Literatures submergides", en recollí cent seixanta-sis, una part de les quals eren castellaneres, del tipus "undergrund" o submergides, es a dir, les que defugen els canals establerts, per necessitat o per vocació, i cerquen procediments alternatius a la distribució editorial.

Vist en el seu conjunt, aquest món de les revistes literàries constitueix un valor enorme, desigual, poc ordenat, no gens coordinat i d'una eficàcia difícilment avaluable. La consistència efímera de moltes publicacions i el poc compliment amb la periodicitat que anuncien, fan que sigui molt difícil donar-ne una idea exacta del present. Ve a ser com família en la qual mai no se sap del tot qui és mort i qui és viu. D'altra banda, el fet que darrera de la majoria hi hagi més esperit poètic que no pas econòmic determina severament un estat de salut precari i problemàtic. La realitat, però, és que hi ha revistes i revistetes en els llocs més impensats dels Països Catalans, i n'hi ha prou, per començar, que hi actuï un grupet de joves inquiets per publicar els primers tempteigs literaris. De tot plegat, se'n pot deduir que la vitalitat i l'impuls creatiu hi són presents i, en el seu conjunt, esdevenen un focus d'estimulació constant a l'activitat literària.

Per la mateixa raó, costa d'entendre que no es puguin mantenir un parell de revistes literàries d'informació general i amb vocació de presència a tots els quioscs i llibreries dels Països Catalans. Revistes que esdevinguin testimoni viu del present de la literatura i del tipus que trobeu a totes les literatures amb una mica de cara i ulls. Per un temps, "Lletra de canvi" ha

Un present optimista. "Revista de Catalunya" (n.7. Nova Etapa. Abril de 1987). Pàgs. 166-173). També David Castillo (***) veure l'article que va publicar a "Cultura" sobre el mateix tema

fet aquesta funció de "magazine" literari divulgatiu i d'informació general. Darrerament ha renascut amb una periodicitat més espaiada i amb un número monogràfic sobre Josep Pla. Es oportú de festivar-ho, tot i que l'opció per la monografia li lleva la gràcia de la informació general. Actualment, una literatura operativa ha de ser capaç de mantenir publicacions com "Lire", o "El Urogallo", "Lettres Internationales" o "Quimera", per posar, només, alguns exemples prou diferents.

Aquesta és una de les mancances de la nostra cultura literària, tot i el refinament, i la qualitat, de nombroses publicacions especialitzades: de "Reduccions" fins a "Urc", d'"Els Marges" a "Daina", o de "Randa" fins a "Llengua & Literatura". Revistes amb tocs d'exquisidesa i problemes econòmics, que es mantenen pel voluntarisme dels capdavaners i el suport d'alguna institució pública. Revistes que només excepcionalment trobareu en algunes llibreries i que funcionen, com qui diu d'una manera exclusiva, per subscripció.

Una altra mancança, a parer meu de les més importants neix del divorci entre la cultura literària i els mitjans de comunicació àudio-visuals, fruit del qual és l'escassíssima atenció que, fins ara, la ràdio i la TV catalanes han dedicat a la literatura. Efectivament, els mitjans de comunicació àudio-visuals han bandejat olímpicament el món de les lletres, tot i que en els darrers temps, per respondre a l'obvietat del desert i a la pluja de crítiques, han incorporat espais com les "Mil paraules", de l'Emili Teixidor, i altres propostes que ja són història com el programa que dirigia Raimon a TV2, o el concurs de Salvador Alsius, "La caixa sàvia", fa un parell o tres d'anys.

Des de 1983, s'ha demanat amb insistència a TV3, i des de sectors culturals oficials i no oficials, el degoteig d'una pedagogia sobre el país: el seu passat

històric, la seva literatura, el seu art, els seus costums, el tarannà propi, la manera de fer i d'entendre la vida ... etc. No hi ha dubte que TV3 ha fet una feina cabdal i importantíssima des de la perspectiva lingüística. Ara bé, en un balanç cultural d'urgència, diria que és l'únic que ha fet. Ha optat per un model competitiu i americanitzat que només es belluga per la dictadura dels nivells d'audiència, i ha renunciat, em sembla que d'una manera lamentable, a exercir el benefici d'aquesta pedagogia que tan important és i hauria estat per als Països Catalans. Ni el Barça no ho és tot, encara que sigui importantíssim, ni una TV com TV3, que és una TV pública, s'ha de moure exclusivament sota el despotisme de les audiències. L'argument que m'ajuda més a explicar-ho és una comparació amb la premsa. Els diaris saben prou bé que quan publiquen el plec de vuit, dotze o setze pàgines setmanals amb reflexions culturals i amb crítiques de llibres, hi ha un gruix important dels lectors que les ignoren, aquestes pàgines. Tenen clar que els articles d'especulació cultural interessin, només, un percentatge molt migrat dels lectors habituals. I també saben que la majoria donarà un cop d'ull a les pàgines d'esports i als temes més punyents de la conjuntura política i econòmica. Si la premsa diària fes la mateixa política que les TV aviat només seria possible trobar diaris esportius, pàgines grogues i xafarderies diverses. La gràcia, però, és que un plec de pàgines setmanals especialitzades en educació, ciència, art o literatura no els fa cap mal, al diaris. Ans al contrari, els atorga un to de rigor, serietat, prestigi i pluralitat. En el fil del mateix argument caldria exigir la fi del divorci entre les lletres i els mitjans de comunicació àudio-visual. Crec que la situació actual s'ha de qualificar com a vergonyant, de manca de sensibilitat i fins d'absència de política cultural. Sobretot quan t'adones que un televident català té més possibilitats de seguir el negoci dels diamants arreu del món, o saber-ho tot sobre la taiga siberiana que no pas heure-se-les amb documentals que informin sobre els costums, la vida, la

història, la literatura o el tarannà dels catalans. Fora bo que hi hagués les dues coses: la visió oberta al món i la informació del propi món. A títol d'exemples un punt exagerats, es podria comentar les suors que ha costat aconseguir que la campanya de l'"Escriptor del mes" tingui algun ressó televisiu, o afirmar que tota la campanya de l'Any del Tirant, el 1992, fou pràcticament obviada per TV3, llevat de l'anunci d'"El Temps", és clar. Actualment, a Barcelona hi ha una empresa que prepara una sèrie sobre la història de la nostra literatura, "Viure i escriure. Els grans noms de la Literatura Catalana". Compta amb el suport dels Departaments de Cultura i d'Ensenyament de la Generalitat de Catalunya, és un producte d'una gran dignitat i ha enllestit, a hores d'ara, els programes dedicats a Joanot Martorell, Joan Brossa, Mercè Rodoreda i Carles Riba. Bé, fa més d'un any que es negocia amb TV3 i no hi ha acord. I no per manca de qualitat del producte que reconeixen que és prou bo, sinó perquè surt més a compte, més bé de preu, comprar sèries de divulgació angleses sobre la taiga siberiana o el comerç dels diamants. La mena d'argument que mai no hauria de sortir d'una TV com TV3.

Continuant amb el rosari dels problemes i mancances, s'ha dit de passada, en la introducció d'aquest apartat, que cal millorar la xarxa i el servei de biblioteques, i posar èmfasi en la professionalització dels llibreters. D'aquest segon punt, sobretot, caldria prendre mesures per aconseguir que els llibres no passin tan de puntetes com ara, i a la velocitat que ho fan, per les taules de novetats de les llibreries. Taules de novetats que són plenes a vessar i en un procés de renovació constant, mentre que els prestatges de fons de les llibreries acostumen, cada vegada més, a clarejar mig buits. Una flexibilitat més àmplia en el sistema de retorns a les editorials, així com un reciclatge profund en la formació del llibreter, podrien allargar la vida dels llibres a les llibreries i, per la mateixa raó, facilitar-ne la venda i

la lectura.

Un altre punt. Han crescut substancialment els espais de la premsa dedicats a la crítica literària i a la informació llibresca. Encara no són suficients, però aquest és un dels punts on és fàcil adonar-se d'un creixement real, si més no, quantitatiu, en els darrers deu anys. Ara i aquí, però, pot tenir interès aturar-se en la realitat d'aquests espais de crítica i d'informació literària per adonar-se de les diferències substancials, de to i de tractament, que són fàcils de seguir en els suplementos i en la informació general dels diferents diaris.

Fa un parell d'anys, la Institució de les Lletres Catalanes encomanà, a un equip de professors de periodisme de la Universitat Autònoma de Barcelona, un estudi sobre la presència de la literatura catalana en la premsa diària. L'equip, amb funcions de defensa marcador per tot el camp, féu un seguiment exhaustiu, durant uns mesos, dels catorze rotatius que llavors sortien a Catalunya. El resultat no sorprengué ningú perquè l'estudi no feia altra cosa que demostrar, amb dades, pèls i senyals, allò mateix que, als addictes de la lletra, acostuma a avisar l'olfacte i el rellotge intern de la intuïció. Per la banda alta, "Regió 7" i "El Punt" eren els diaris que dedicaven més atenció a la literatura catalana, amb percentatges del 69,29 i el 57,91 respectivament, molt per davant de l'"AVUI" i del "Diari de Barcelona" que baixaven fins al 42,91 i el 28,41.⁷ Per la banda baixa, tampoc no hi havia cap sorpresa, "La Vanguardia" i "El País" eren els diaris que dedicaven menys espai a la literatura catalana, amb una proporció tan migradeta com la que indiquen les xifres percentuals del 15'01 i el 10,75.

⁷ Vegeu l'article de a "Cultura" (juny de 1991). Es una nota que s'ha de refer.

Ara bé, potser perquè sóc lector i col·leccionista, de fa temps, dels suplementos literaris de la premsa, confesso que la dada que em costà més de pair fou que "El País" anés darrere de "La Vanguardia" en el ranking percentual. Una perplexitat abonada, si voleu, en el fet que "El País" treu un suplement de llibres i de cultura cada dijous, el "Quadern", mentre que, "La Vanguardia" és, avui per avui, l'espai periodístic més adobat per a exercir l'auto-odi i per a facilitar la confusió cultural i el mestissatge. Es els espais de cultura de "La Vanguardia" és on s'hi poden llegir els titulars més punyents referits a la literatura catalana i on s'executen tota mena de tombarelles per a demostrar que les lletres nostrades són mediocres i provincianes. Seguiu alguns mesos el seu suplement de llibres i us adonareu que es tracta d'un espai més aviat sever, reticent i repelós amb la majoria dels autors catalans. Les excepcions acostumen a ser els poetes acadèmics i els capdavaners perennes de la modernor de can Vallcorbaplana.

De tot plegat, però, els detalls més alarmants surten d'aquesta migrada recepció periodística i de l'escassa presència de la literatura catalana en els diaris de més prestigi i tiratge. Es un aspecte, d'altra banda, que em permet apuntar un darrer problema, que no sé si podríem anomenar l'elogi, els reptes i els paranys del mestissatge cultural.

Des d'una perspectiva general, és un fet que, a Europa i a tota l'àrea occidental, la societat esdevindrà, cada vegada més, una realitat multiracial i multilingüe. La desaparició de les fronteres, la possibilitat d'un únic sistema monetari, el lent moviment cap a la construcció d'una Europa Unida i la realitat d'onades migratòries d'altres continents, fan preveure una societat cultural on predominarà el mestissatge, la simultaneïtat de dos o tres llengües com a eines de comunicació i una superposició convivencial de diferents tarannàs culturals. Tot i que ara ens toca de viure la vergonya de la passivitat europea en el conflicte dels Balcans i que és possible de pensar

que, a curt termini, sigui difícil la unitat europea, la veritat és que els engranatges són greixats i el tramat teòric continua el seu curs.

Som davant, doncs, d'un nou temps històric i d'una nova realitat social, la previsió dels quals és que tendiran, encara més, a la creació de models culturals estandarditzats i uniformitzadors. Elogi, doncs, del mestissatge, ni que sigui perquè es tracta d'una realitat tangible i amb tendència a multiplicar-se en el futur. I sóc del parer que, als Països Catalans, tenim un avantatge davant de les altres realitats occidentals que consisteix en que ja fa temps que el tenim entaulat, el mestissatge, i hi vivim, si no vols per força. Vol dir que la nova realitat no ens agafa desprevinguts i és de preveure que, en anys venidors, continuarà l'enlluernament pel model de vida americà peixat pel poder de les tecnologies àudio-visuals, i que continuarà, també, la pressió cultural i lingüística exercida pels dos estats veïns. Forces de colonització que fa segles que actuen sobre els eixos neuràlgics de la nostra identitat cultural. Un dels camins d'actuació que proposava Joaquim Molas en la conferència de 1983, era fer un esforç per descolonitzar al màxim la producció cultural catalana. No sé si és possible la jugada descolonitzadora. La que sí que ho és, en canvi, és esforçar-se a mantenir els referents clars i anar ull viu amb els petits problemes i paranys, generalment només de tipus semàntic, que neixen del ròssec diari i del fet de viure immersos en un context de mestissatge. Sovint només es tracta de recordar obvietats com el fet que literatura catalana és la que s'escriu en català. Triar la llengua de creació ha estat sempre una opció lliure i independent de la partida de naixement. La literatura universal, d'altra banda, és plena d'exemples tan contundents com el detall que Joseph Conrad fou un escriptor anglès nascut a Ucraïna i d'origen polonès, i Kafka un escriptor alemany nascut a Praga. A Barcelona conviuen en bona entesa un parell de literatures, i ho fan sense crispacions, i tan amistosament com els és possible. Que de tant en tant s'hagi de fer alguna

precisió davant d'una patinada, per exemple de l'Ajuntament de Barcelona, o que s'hagin de recordar les obvietats no té més importància, ni menys tampoc, que la de posar els punts on toca, i filar prim amb l'ús d'una terminologia precisa i sense possibilitats de confusió. Justament en benefici de la bona convivència cultural i literària.

Un dels paràgrafs inicials de la conferència de Joaquim Molas, el 1983, a què he al·ludit manta vegades, diu que abans de 1939, la cultura catalana era una cultura viva que, tanmateix, presentava una colla d'ambigüitats i de buits. En efecte: la societat catalana, en una via relativament avançada d'industrialització, pugnava a tots nivells per realitzar un model de cultura que, almenys formalment, fos homologable amb la dels altres països industrials d'Occident. Ara: la societat catalana no solament no disposava com la d'aquests països, d'una administració política pròpia sinó que formava part d'un carro estatal de base agrària i de formes falsament modernes que, des de feia segles, intervenia en la seva marxa i que, per tant, provocava una pila d'interferències i moltes falles d'estructura.

Proposo d'aturar-nos un moment en l'eix de la citació perquè, més de seixanta anys després de l'època esmentada, hi ha elements que romanen igual i altres que han variat d'una manera substancial. Actualment, tot i disposar d'una administració política pròpia, la societat catalana encara viu a remolc d'un carro estatal que continua provocant interferències i falles d'estructura. N'hi haurà prou amb el conegut exemple del llegat artístic de Salvador Dalí per tal de demostrar-ho. Per contra, allò que sí que ha canviat, i molt, és el tarannà del carro estatal. Fins al punt que, a hores d'ara pot semblar una frivolitat parlar d'un carro agrari i de formes falsament modernes. D'ençà la mort del dictador, l'Estat Espanyol es passeja pel món amb escuderies més acostades als models turbo que no pas al carro de llantes, i sembla clar que, en aquests vint anys, ha protagonitzat la transformació més contundent

de tota la seva història. Es un component important a tenir en compte a l'hora de plantejar les relacions culturals dels Països Catalans amb l'Estat Espanyol. Ara és una realitat modernitzada i, en termes culturals, manifesta una seguretat i fins una prepotència que abans no tenia. Per això assaja de crear una consciència col·lectiva uniformitzada i, rera el model francès, ha endegat un projecte de nacionalisme d'estat. Detalls com el retorn del Guernica de Picasso o el conjunt de fanfàrries orquestrades amb motiu de 1992 m'estalvien de posar altres exemples. Certament, ha plogut molt des de les barroeries del franquisme -em refereixo a barroeries culturals- quan, des de Catalunya es podia mirar l'Estat Espanyol amb accents de suficiència i un cert èmfasi de superioritat cultural. Parlo dels seixanta i primers setanta quan Catalunya era l'avançada de la modernitat i de la tolerància, la porta d'Europa, un reialme perdut de les avantguardes i una mena de petit paradís per a la imaginació creativa. Vint-i-cinc anys després, aquells tics de suficiència ja no són possibles. I no perquè Catalunya i la resta dels Països Catalans hagin perdut empena o creativitat, sinó perquè, els qui s'han tret de veritat la són de les orelles, els qui, des de 1975, s'han espavilat de valent, han estat els dirigents estatals. Potser en el seu conjunt, la realitat econòmica i social no ha canviat tant, però és evident que els seus dirigents han arraconat el carro de llantes i la somereta, els han canviat per un turbo llampant i han tingut l'encert de presentar-se davant del món amb tots els ets i uts de la modernitat.

POLITIQUES DE PEDAGOGIA INTERIOR

El 25 de novembre de 1988, a l'Institut d'Estudis Catalans, el president Pujol pronuncià una conferència, sota el títol de Quatre commemoracions, 1988-1992⁸, que formava part d'un procés de reflexió personal i amb la intenció

⁸ Vegeu el text a Jordi Pujol, Quatre conferències. Edicions 62.

de pensar sobre el país amb un cert distanciament. Les quatre commemoracions es referien a fets històrics d'una gran significació: el Mil·lenari de Catalunya, el Centenari de l'Exposició Universal de 1988, el segon Centenari de la mort de Carles III i els cent anys de les Bases de Manresa. N'apuntava d'altres com el 350è aniversari de la Guerra dels Segadors i els cinc-cents anys del descobriment d'Amèrica. Al llarg de la conferència, Jordi Pujol accentuà el sentit de les commemoracions i remarcà que no hi havia cap país amb gruix que no commemori les seves principals efemèrides històriques. Aprofiten les commemoracions per fer una reflexió sobre ells mateixos i una definició d'ells mateixos (en el doble sentit de com som i de com voldrien ser, i també de com volen que els altres els vegin), i elaboren projectes de futur. Una commemoració ben feta arrenca del passat, però per a contemplar el present i projectar el futur⁹. La definició del sentit d'aquestes commemoracions em sembla prou encertada i, de fet, acostumen a esdevenir una eina eficaç al servei de la pedagogia del propi país. Ara, però, només voldria emfasitzar que totes les referències eren històriques, que no n'hi havia cap de literària i, justament, la cultura literària catalana estava a punt de celebrar-ne una d'importantíssima, d'efemèrides, els cinc-cents anys de la primera edició del Tirant lo Blanc, el 1990.

Es de suposar que, el 1988, ningú de l'entorn cultural del president Pujol no hi va pensar en el Tirant. I si algú hi va pensar encara seria pitjor, perquè vol dir que no se li va donar importància. Pel cap baix, menys importància que a recordar dos-cents anys de la mort d'un rei espanyol. Tinc el convenciment més íntim, però, que fou el primer cas, que no s'hi va pensar. Però és un element

Barcelona, 1990.

⁹ Jordi Pujol, Quatre conferències. Op. cit. pàg. 13.

a tenir en compte. Sobretot, al costat d'altres, com ara el fet que la Institució de les Lletres Catalanes tingui un pressupost tirant a migrat per la feina importantíssima que li toca de fer, o que les diferents associacions catalanes d'escriptors (el PEN, l'AELLC, l'AILLC, l'AJELLC), hagin de fer mans i mànegues per multiplicar les activitats literàries amb molta imaginació i pocs recursos. Dit d'una altra manera, hom té la sospita que la literatura és una mica la ventafocs del conte en els comptes de l'administració. I opino que la llengua i la literatura, en la mesura que són l'element diferencial més clar de la nostra realitat nacional, haurien de ser eixos vertebradors del redreçament cultural dels Països Catalans. Posaré un altre exemple per argumentar millor allò que vull dir. Enguany celebrem el primer centenari d'una collita extraordinària: els cent anys del naixement de Miró, Mompou, Foix, Riba, C.A.Jordana, Joaquim Folguera, Bofill i Ferro, Ventura Gassol, Carles Salvador i alguns més. Si comparem els esforços esmerçats al conjunt de la lleva del 93, queda clar que Miró s'emporta la palma i bona part dels recursos disponibles, mentre que per al músic i la resta de literats han quedat el peixet i les engrunes. No tinc res en contra, ans al contrari, de l'èmfasi atorgat al centenari de Miró. S'han de jugar les cartes que toca de jugar i Miró és un valor universal absolutament reconegut. Només lamento que els centenaris literaris hagin quedat tan pobres. Amb un pressupost més generós del que té actualment, la Institució de les Lletres Catalanes s'hauria pogut lluir molt més mirant d'explicar al país la importància de la lleva literària de 1893 i, sobretot, la dels seus atots més contundents: J.V. Foix i Carles Riba.

Aquests darrers anys, la commemoració literària que ha tingut més ressò i impacte ha estat la dels cinc-cents anys de la publicació de Tirant lo Blanc. I si és cert que, el 1988, no figurava en l'agenda de commemoracions del president Pujol, també ho és que, a mesura que la idea i el projecte s'arrodoniren, totes les administracions dels Països Catalans s'hi van abocar

amb entusiasme i generositat. En el seu conjunt fou una campanya essencialment pedagògica i divulgativa, amb l'objectiu d'apropar la novel·la a tots els nivells de la societat catalana. Des de Gandia fins a Barcelona, i des de València fins a les Illes, l'"Any del Tirant" començà a créixer seguint les fites d'uns programes individualitzats que, tot i ser diferents en cada cas, participaven d'una filosofia comuna i d'un feix de paral·lelismes. Cadascuna de les administracions endegà el seu programa d'activitats, amb la coincidència que, en tots els casos, la coordinada més evident apostà per la funció divulgadora de la novel·la. Per això s'organitzaren exposicions arreu i sorgiren guies i propostes didàctiques, llibres de lectura, vídeos escolars i adaptacions de l'obra per a gairebé tots els nivells educatius. A la vora de l'estratègia escolar, una segona coordinada incidí en el món acadèmic i universitari generant bibliografia nova i trobades d'estudiosos com en el "Symposion Tirant lo Blanc", les actes del qual acaben de sortir publicades. I em sembla que cal insistir que, tot i que no va existir cap projecte de coordinació conjunta, es varen concretar nombroses col·laboracions entre les diferents administracions dels Països Catalans. N'hi haurà prou, per posar un exemple, acudint a un dels projectes de més volada, la llampanant edició de la novel·la en fascicles al setmanari "El Temps". El resultat fou que, des de Perpinyà fins a Elx, i des del Govern d'Andorra fins al de les Illes Balears, l'Any del Tirant es convertí en una eficaç manifestació cultural de conjunt dels Països Catalans. I sembla no haver-hi dubtes que, la manera de no perdre el nord d'aquest referent consisteix a estimular els vincles d'unitat cultural que ens agermanen per damunt de la realitat dels estats i de les administracions autonòmiques.

En una línia similar voldria accentuar la importància de la campanya de l'"Escriptor del mes" endegada, el novembre de 1989, des de la Institució de les Lletres Catalanes. Té l'objectiu de dinamitzar aspectes de la vida

literària i de garantir una presència i un protagonisme actiu dels escriptors catalans dins de la seva mateixa societat. A parer meu es tracta d'una línia d'actuació molt afortunada i en l'òptica d'aquesta filosofia de pedagogia interior que he mirat de subratllar. Es tracta d'acostar els escriptors a diferents racons de la geografia catalana i que esdevinguin una presència viva en els mitjans de comunicació. L'àmbit d'actuació és arreu dels Països Catalans i s'ha mirat de simultanejar l'exercici del càrrec alternant els escriptors del Principat, els de les Illes i els del País Valencià. El programa tingué una entrada molt propícia, acomboiada per l'entranyable figura d'Avel·lí Artís Gener, "Tisner", i ha mantingut un nivell d'acceptació prou interessant tot al llarg de l'experiència. Es evident que s'han produït alts i baixos, que són lògics, d'altra banda, si pensem en la traça d'un muntatge on la personalitat i el tarannà peculiar de l'escriptor de torn hi juga un paper essencial. La fórmula sembla bona, fins ara ha anat bé i ha incorporat el benefici d'alguna millora. En endavant, però, pot necessitar l'ajut d'algun reforçament, ser a l'aguait de les revisions que calguin, mirar de cuinar el plat amb elements nous i que no hi falti, de tant en tant, el pebre diferent de la novetat. Amb el muntatge ja ben greixat per l'experiència, el perill que pot dibuixar-s'hi és de repetir massa mecànicament una mateixa recepta.

UNA LITERATURA CAP AL FUTUR ?

Un repàs de síntesi pels darrers quinze o vint anys de la literatura catalana, a banda dels fenòmens ja esmentats sobre l'esclat de la narrativa de gènere o l'abundosa collita de traduccions, pot remarcar alguna consideració de tipus biològic i mirar de pouar, entre el gavadal de llibres publicats, els que s'han distingit pel seu gruix i ambició literàries, segons que han remarcat la crítica i els lectors tot al llarg d'aquests anys.

La consideració biològica a què em referia deriva del tribut inexorable del temps que, any rera any, d'ençà l'inici dels vuitanta s'ha endut noms importants, alguns de cabdals, de la literatura catalana de la segona meitat del segle. El 1980, Llorenç Villalonga encetà aquest degoteig elegíac continuat amb les morts de Josep Pla i Agustí Bartra (1982), Mercè Rodoreda (1983), Joan Vinyoli (1984) Espriu i Rosa Leveroni (1985), Joan Oliver (1986), J.V.Foix (1987), Marià Manent (1988), Xavier Benguerel (1990), Jaume Vidal Alcover, Ma. Aurèlia Capmany i Montserrat Roig (1991), Joan Fuster i Joan Teixidor (1992), Vicent-Andrés Estellés i Josep Ma. Llompart (1993). Si pareu atenció a la llista us adonareu que apleguen alguns dels noms indiscutibles de la literatura de la segona meitat del segle XX i això fa que restem, com qui diu, penjats en la més neguitosa responsabilitat dels orfes. Sortosament, els homenots ens han deixat tenen hereus i, des de l'òptica de la creativitat i de l'ambició literàries, no és difícil d'afirmar que la literatura catalana d'ara mateix té corda per estona.

Si repassem els topants de la narrativa d'ençà 1975 i resseguim, amb criteris restrictius, els títols i les fites més significatius del període, sembla que cal referir-se, d'entrada, a un parell d'obres de les generacions desaparegudes, Notes del capvesprol (1979), de Josep Pla i La mort i la primavera (1986), de Mercè Rodoreda. Per un altre costat i en el fil estricte de la cronologia, Tísner, Pere Calders i Joan Perucho, han esdevingut, a hores

d'ara, els referents i els mestres de la darrera narrativa catalana. Es cert que el prestigi de tots tres ve de temps enrera, però també ho és, tanmateix, que s'ha produït una significativa recuperació de tots tres. Pere Calders, per exemple, s'ha convertit en un dels narradors més estimats i llegits del període, després de l'èxit del muntatge teatral "Antaviana", que "Dagoll Dagom" preparà amb els seus contes. El relançament de Tísner ha arribat amb l'impacte de les seves memòries (Veure i viure) i la publicació sistemàtica de l'obra completa. També el món personalíssim de Joan Perucho ha passat aquests darrers anys per una dinàmica etapa de reconeixement i de projecció de la seva obra. I posats a fer justícia, també s'haurà de recuperar, en el futur més immediat, un altre narrador de tast exquisit, Jordi Sarsanedas, que després d'un grapat d'anys de silenci publicà La noia de la sorra (1980), una novel·la que havia escrit el 1956. També des del darrer tram dels setanta han confirmat i envigorit la presència alguns escriptors que ja havien donat mostres d'innegable talent en anys anteriors. Em refereixo, sobretot, a Miquel Angel Riera, Emili Teixidor i Baltasar Porcel. El primer, després de l'impacte d'Andreu Milà (1973) i Morir quan cal (1974), ha consolidat la seva aportació narrativa amb alguns títols esplèndids, L'endemà de mai (1978), Panorama amb dona (1984), Els déus inaccessibles (1987) i Illa Flaubert (1990). El cas d'Emili Teixidor és un punt paradoxal. Conegut bàsicament per la seva dedicació a la literatura per a joves, publicà, el 1979, un notable recull de narracions, Sic trànsit Glòria Swanson, recuperació mítica del marc de la infantesa que ha arrodonit amb una novel·la de gruix, Retrat d'un assassí d'ocells (1988). Baltasar Porcel, per la seva banda, ha treballat en el fil de dues línies diferents, bé que amb un feix de paral·lelismes: d'una banda, les novel·les i narracions abocades enfora, carregades d'exotisme i en la línia de l'aventura de mai no acabar, com Les pomes d'or (1980) i Els dies immortals (1984). De l'altra, la veta més coneguda i essencial del mite d'Andratx, iniciat el 1970 amb Difunts sota els ametllers

en flor, i continuat després a Cavalls cap a la fosca (1975) i a Les primaveres i les tardors (1986).

Amb Montserrat Roig entrem de dret en l'anomenada Generació dels 70, un terme discutit, però d'una gran operativitat i eficàcia, si més no en termes de crítica. De la Generació dels 70 m'agradaria destriar alguns noms més, a banda de Montserrat Roig: Jesús Moncada, Jaume Cabré, Maria Barbal i Quim Monzó.

Montserrat Roig tancà una primera etapa de la seva narrativa a El temps de les cireres (1977) i, amb L'hora violeta (1980), encetà un procés evolutiu, no gaire ben definit encara, però amb mostres d'una recerca sorprenent a L'opera quotidiana (1982) i a La veu melodiosa (1987), que la seva mort, massa prematura, impedí de consolidar. Jesús Moncada, per la seva banda, s'inscriu en el tipus de narrativa mítica que furga en la recuperació del passat pels camins del record i de la literatura. A Camí de sirga, evoca el món perdut de l'antiga vila de Mequinensa colgada sota les aigües d'un pantà. El narrador, però, ja havia ensenyat algunes proves i peces del retaule a les narracions aplegades a Històries de la mà esquerra (1981) i El cafè de la granota (1985). I ha continuat el procés amb elements nous a La galeria de les estàtues (1992).

Jaume Cabré, després d'alguns tempteigs de recerca, ha enfilat el repte de construir una narrativa presidida pel rigor i l'ambició a La teranyina i Fra Junoy o l'agonia dels sons, ambdues de 1984, i Senyoria (1991). Per un altre costat, Maria Barbal ha protagonitzat l'esclat i llançament més important d'aquests darrers anys. Desconeguda del tot, sorprengué tothom amb Pedra de tartera (1985) i en molt pocs anys ha consolidat una narrativa sòlida i solvent, Mels i metzines (1990) i, sobretot, Càmfora (1992).

Si passem de la novel·la al conte, Quim Monzó continua afirmant-se com el més ben armat de la tribu i l'hereu indiscutible, tant de Pere Calders com dels plagues de la colla de Sabadell, en la dècada dels trenta (Trabal, Obiols, Oliver...). Ha assajat la novel·la a Benzina (1983) i La magnitud de la tragèdia

(1989), però ha crescut i s'ha consolidat com un dels primers espases de la narrativa catalana actual mercés, sobretot, a la seva intel·ligència i habilitat com a contista: Uf, va dir ell (1978), ... Olivetti, Moulinex, Chaffoteaux et Maury (1980), L'illa de Maians (1985) i El perquè de tot plegat (1993).

A banda d'aquests noms que he mirat de presentar amb una síntesi segurament massa esquemàtica, caldria destriar una llista de títols de narrativa singular. I entenc singular en el sentit d'obres amb mèrit propi i un nivell de qualitat que les fa del tot homologables amb els paràmetres europeus d'ara mateix. La tria comprèn un parell d'obres de difícil classificació, com són Fortuny (1983), de Pere Gimferrer, i Carrer Marsala (1985) i la dotzena que segueix per ordre cronològic i desordre generacional: Ventada de morts (1978), de Josep Albanell; Crim de germania (1980), de Josep Lozano; Cercamon (1982), de Lluís Racionero; Interruptus (1982), de Valerià Pujol; Una furtiva llàgrima (1983), de Joaquim Soler; Al meu cap una llosa (1985), d'Olga Xirinacs; Els colors de l'aigua (1986), d'Isidre Grau; Memorial de Claudi M. Broch (1986), de Robert Saladrigas; El jardí dels set crepuscles (1989), de Miquel de Palol; Els treballs perduts (1989), de J.F. Mira; Figures de calidoscopi (1989), de Ramon Solsona; i Artemisia (1989), de Ma. Angels Anglada.

Acabo el repàs de la narrativa amb dues consideracions puntuals: a) Recordar la marcada tendència cap a la novel·la històrica en el tombant dels primers vuitanta. En poc temps n'aparegué un nombre significatiu i al costat de les dues que he esmentat en la llista anterior (Crim de germania i Cercamón), es podria afegir la primera novel·la d'Isabel-Clara Simó, Júlia.

b) Assenyalar la garantia del relleu en els narradors que han sortit aquests darrers anys, alguns dels quals fins i tot s'han consolidat com és el cas de Maria Mercè Roca. Ara com ara hi ha una autèntica constel·lació de noms i de primeres publicacions que el temps s'encarregarà de situar en el seu punt

més just. A parer meu, els noms que apunten més bé cap al futur són Sergi Pàmies, Màrius Serra, Josep Ma. Fonalleres i Carles Mengual, a banda, és clar, de l'esmentada Maria Mercè Roca.

.....

El mateix seguiment i esforç de síntesi, però, dins dels àmbits de la poesia, demana algunes consideracions prèvies. La primera de les de les quals fa referència a l'esforç de recuperació i relançament del tipus de poesia que, en els seixanta i sota el regnat del realisme històric, fou un punt menystinguda i titllada de neonoucentista. Mercès a l'esforç i a la tossuderia d'Alex Susanna s'ha pogut publicar la poesia completa de Tomàs Garcés (1986), de Marià Manent (1986) i de Jordi Pere Cerdà (1988), entre altres.

Una altra consideració prèvia es refereix a l'estalvi que proposo en aquest resum de tots aquells poetes que ja han entrat en l'escuderia dels clàssics, per dir-ho d'alguna manera, i que han anat publicant durant el temps al qual ens referim. Es el cas, per exemple, de Joan Brossa, prestidigitador i mag en el circ de la poesia, o Vicent Andrés Estellés, poeta d'un vitalisme torrencial, o la delicada finor de Marià Villangómez i Joan Teixidor, o l'elegància de Josep Ma. Llompart i Jordi Sarsanedas, o l'obra essencialment necessària de Miquel Martí i Pol, Blai Bonet o Josep Palau i Fabre. N'hi ha prou, em penso, amb aquesta citació d'urgència, perquè es tracta de noms gairebé indiscutibles i han esdevingut mestres referencials de molts poetes joves que ara comencen.

I giro full perquè entenc que un repàs d'aquesta mena és bo que s'adreci, fonamentalment, a les generacions més joves que, en aquest cas, vol dir referir-se a les dues colles de la Generació del 70. El primer grup aplega els noms de Narcís Comadira, Francesc Parcerisas, Salvador Oliva, Marta Pessarrodona i Antoni Marí. Nascuts en els primers anys quaranta, són poetes de realisme interior, d'un evident mestratge ferratià i d'una lírica en les

coordinades de l'experiència i el ressò anglosaxó. I es poden assenyalar, com a poemaris fonamentals durant el període que repassem, Enigma (1985) i En quarantena (1990), de Narcís Comadira; L'edat d'or (1983) i Focs d'octubre (1992), de Francesc Parcerisas i Un viatge d'hivern (1989).

La colla jove de la generació neix a l'entorn de 1950 i se'ls coneix també com els poetes de "Llibres del Mall" una editorial emblemàtica dels setanta, fundada per Ramon Pinyol, Maria Mercè Marçal i Xavier Bru de Sala, i desapareguda el 1988. Vist a l'engròs, els poetes del Mall formen un rosari de noms amb una gran diversificació de propostes estètiques, que es caracteritzaren per una consciència de renovació respecte dels paràmetres anteriors de la poesia catalana. Molts han deixat d'escriure poesia i, entre els que s'hi mantenen fidels, cal remarcar l'obra de Maria Mercè Marçal, Miquel Desclot, Miquel de Palol, Josep Piera, Jaume Pont, Marc Granell, Josep Ma. Sala-Valldaura, Joan Navarro i Alex Susanna.

De tota manera, per arrodonir el repertori, falta la referència a cinc poetes importants, a parer meu, que són de classificació difícil entre els dos grups establerts. Em refereixo a Feliu Formosa (1934), Jordi Pàmias, Joan Margarit i Miquel Bauçà, tots tres nascuts el 1938, i a Pere Gimferrer, que és de 1945. Cinc "outsiders", alguns procedents de guerres anteriors, que han consolidat, però, una obra pel cap baix rigorosa i coherent. Sobretot Pere Gimferrer, un dels valors més sòlids i reconeguts de la poesia catalana actual i, segurament, el poeta viu amb més futur i projecció internacionals. De l'obra de tots cinc destriaria L'espai desert (1977) i El vendaval (1988), de Pere Gimferrer; Semblança (1986), de Feliu Formosa; i Edat roja (1990), de Joan Margarit.

I talment com succeïa en l'àmbit narratiu, ha aparegut, aquests darrers anys una nova fornada de poetes joves, la majoria dels quals encara són tendres, tot i que es poden avançar noms com Carles Torner, Jaume Subirana, Albert Roig,

Francesc Prat, Margalida Pons, Xavier Lloveras i Antoni Puigvert, entre d'altres.

.....

L'assaig és, actualment, un dels gèneres més esquifits i poc conreats, i no només en la literatura catalana. Em refereixo a l'assaig com a exercici de reflexió, armat amb un ample espectre de referències humanístiques i adreçat a l'esforç d'il·luminar problemes diversos des d'una òptica estrictament personal. El desert d'aquesta mena de literatura és evident, i, més encara, després de la mort de Joan Fuster. D'ençà 1975 i durant els anys de la transició es publicaren una colla de llibres de signe polític, en general massa partidistes, que em sembla que no s'han de considerar perquè eren obres d'urgència fomentades per la fràgil conjuntura política. Des d'una certa perspectiva assagística, potser té més interès el gavadal de títols sobre la salut i les malalties de la llengua, i el conjunt d'estratègies que divideixen la tribu dels "lights", a vegades d'una mediocritat esfereïdora, i la tossuderia militant dels "heavys". Tampoc no s'han de considerar alguns pamflets literaris que han aparegut darrerament, tot i la mica d'enrenou que han generat en els mitjans de comunicació.

També s'ha produït una certa proliferació de dietaris, llibres i altres literatures del jo. Pere Gimferrer, amb Dietari 1979-80 i Segon dietari, 1980-1982; Josep Ma. Castellet, amb Els escenaris de la memòria; Feliu Formosa, amb El present vulnerable i Avel·lí Artís Gener, Tisner, amb els volums de memòries, Veure i viure, són, potser, les referències literàries més interessants d'una tendència en què també hi han participat Vicent Andrés Estellés, Miquel Martí i Pol, Albert Manent, Josep Ma. Espinàs, Maria Aurèlia Capmany, Oriol Bohigas i Josep Piera, entre altres.

La bibliografia de reflexió i d'estudi sobre la pròpia literatura catalana ha donat un pas endavant que sembla prou important. Han proliferat les eines

de treball per a facilitar-ne l'estudi i s'han multiplicat els manuals, els llibres de text, les guies de lectura, les antologies i tota la mena de material elaborat amb intenció d'una certa operativitat acadèmica. També ha abundat la publicació d'estudis, tesis i treballs de recerca universitaris, i les primeres edicions crítiques d'alguns prohoms de la nostra literatura. Han aparegut algunes revistes especialitzades d'alta literatura, l'"Anuari Verdaguer", per exemple, i sembla que en el seu conjunt es pot començar a parlar d'una nova ordenació crítica de la literatura catalana. Com a exemple d'aquest procés i per estalviar-me un rosari massa llarg de noms i de títols, es pot parlar de l'acabament de la Història de la Literatura Catalana, de Riquer-Comas-Molas, un projecte encetat trenta anys enrere, el 1964, i que ha passat per diferents estadis evolutius. Es una base operativa i d'informació, crec que important, tot i que, globalment, ha quedat un xic descompensada per la durada i els canvis d'orientació del projecte.

.....

Per acabar miraré de referir-me, amb un parell de pinzellades només, a la particular paradoxa que viu el teatre en general, i el català en particular. Deixant de banda els debats interns, les bandositats crítiques i l'encert més o menys reexit de la política de subvencions, des de 1975 hem assistit a una magnífica eclosió del teatre en català. Només cal esmentar la trajectòria del "Teatre Lliure", la dinàmica de "Dagoll Dagom" o el cas de Josep Ma. Flotats, a banda d'altres exemples. S'omplen els teatres i hem estat testimonis d'èxits de públic tan rodons i populars com Cyrano de Bergerac, la versió musical de Mar i cel, i les darreres revisions de L'hostal de la Glòria i La filla del mar.

D'altra banda, i aquesta és la paradoxa, la producció de literatura teatral representa un dels espais més magres de l'edició del llibre en català. Progressivament s'ha erosionat el protagonisme de l'autor i s'ha passat al

concepte d'espectacle teatral construït amb material diferent. Aquesta evolució cap a l'espectacle explica, d'una banda, les dificultats que troba el teatre d'autor, sobretot si és contemporani, i, de l'altra, acostuma a esdevenir la clau de l'èxit en una colla de muntatges. La jugada té diverses opcions: prescindir del text dramàtic i investigar les possibilitats escèniques d'altres llenguatges; adaptar el text -o crear-lo de nou- pensant en les possibilitats del grup; transformar l'original en una proposta formal radicalment diferent; portar a l'escenari material manllevat d'altres gèneres literaris o no, etc. El resultat, agradi o no, ha representat un important bandejament del teatre d'autor i una certa dependència de l'imperi del muntatge i dels adaptadors al servei d'un projecte. Aquesta és la raó que fa difícil de trobar, ara mateix, escriptors de teatre català. En tot cas, a la llista que es faci no hi poden faltar Josep Ma. Benet i Jornet, els germans Josep Lluís i Rudolf Sirera, Jordi Teixidor, Guillem-Jordi Graells, Sergi Belbel, Miquel Ma. Gibert i potser algun altre.